

“Ey iman edenler! Siz de Mūsā’ya eziyet edenler gibi olmayın!” (33/el-Ahẓāb:69)

YASİN MERAL
Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi
yasinmeral1979@gmail.com

Öz

Hiz. Muhammed’in, eşleriyle ve müminlerle olan ilişkilerini düzenleyen pek çok hüküm içeren 33/el-Ahẓāb suresinde, sahabiler, İsrailoğullarının Hiz. Mūsā’ya eziyet ettikleri gibi Hiz. Muhammed’e eziyet etmemeleri konusunda uyarılmaktadırlar (69. ayet). İlgili ayetin bağlamından hareketle, çalışma, Hiz. Mūsā’ya yapıldığı söylenen eziyetin Hiz. Muhammed’e yapılan eziyetle ilişkisinin tesbit edilmesi amacıyla yönelik olarak, ayette geçen Hiz. Mūsā’ya yapılan eziyetin ne olduğunu Yahudi kaynakları ışığında tespit etmekte ve bununla Hiz. Muhammed’e yapılan eziyet arasında kıyaslama yapıp ilgili ayetin daha sağlıklı anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Söz konusu inceleme, tefsir kaynaklarında Hiz. Mūsā’ya yapılan eziyete dair yapılan yorumların Yahudi kaynakları ışığında değerlendirmeye tabi tutmakta ve “Mūsā’ya eziyet edenler gibi” ifadesiyle ilişkilendirilen iki olay arasında kurulan en muhtemel bağlantının, Hiz. Mūsā’ya isnad edilen zina suçlaması ile Hiz. Muhammed’in Zeyneb ile evlenmesi konusunda duyulan rahatsızlıklar olduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Muhammed, el-Ahẓāb suresi, Zeyd, Zeyneb, Hiz. Mūsā, sahabe

Abstract

“O believers, be not like those who abused Moses!” (The Qur’an, 33/el-Ahẓāb:69)

The surah al-Ahẓāb of the Qur’an contains many regulations concerning the Prophet Muhammad’s relation with his wives and his companions. One of such verses, verse 69, warns the believers about Muhammad not to be like those who vexed Moses. In order to better understand the allusion of the verse, this study first investigates and evaluates the comments regarding the nature of the vexation that Moses had had to deal with in light of the relevant Jewish literature, and, second, examines the comments about the problem that Muhammad experienced, which have been offered by Muslim exegetes in *Tafsir* literature, with a view to finding out the nexus between the case of Moses and that of Muhammad. The findings show in a comparative fashion that it was most probably about the Prophet’s marriage to Zaynab that believers are being admonished not to slander him because of this marriage with a reference to the accusation of adultery to Moses. This article concludes that the phrase “like those who vexed Moses” should be related with marital/sexual accusations.

Keywords: The Prophet Muhammad, surah al-Ahẓāb, Zayd, Zaynab, Moses, companions of Muhammad

Giriş

Hız. Muhammed, Medine’de Yahudilerle ekonomik, dinî ve siyasi alanlarda yoğun bir etkileşim içerisinde bulunmuş ve yaşanan bazı olaylar Kur’an’da kendine yer bulmuştur. Yahudilerle Müslümanlar arasındaki ekonomik, dinî ve siyasi rekabete ek olarak gerek Yahudilerin Hız. Muhammed’e sorduğu sorular gerekse sosyo-kültürel alandaki etkileşimler, ilmî-entellektüel rekabetin de çok sıcak geçtiğini göstermektedir. Yahudi inanç ve kültür tarihiyle ilgili ayetlerin, Yahudi kaynaklarıyla teyit edilmesi bize konuyla ilgili daha sağlıklı bir değerlendirme yapma imkânını verecektir.

Kur’an’da Yahudi inanç ve tarihine dair pek çok konuya değinilmektedir. İsrailoğullarının Mısır hayatı, Mısır’dan çıkışları, çölde buzağıya tapmaları, I. ve II. Mabed’in yıkılışı ve Hız. ‘İsâ ile mücadeleleri bunlar arasında öne çıkan hususlardır. Kur’an’da Yahudi tarihine atıfta bulunan olaylardan biri de İsrailoğullarının Hız. Mūsâ’ya eziyet etmeleriyle ilgilidir. 33/el-Ahızâb:69 ayetinde Allah, sahabilere hitaben şu uyarıda bulunmaktadır: “Ey iman edenler! Siz de Mūsâ’ya eziyet edenler gibi olmayın! Nihayet Allah, onu, dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah katında itibarlıydı.”¹ Ayette sahabiler, Hız. Mūsâ’ya benzer şekilde sıkıntı veren İsrailoğullarıyla bir tutularak Peygamber’i incitmemeleri noktasında uyarılmaktadırlar.

Bu çalışmada, tefsirlerde Hız. Mūsâ’ya yapılan eziyetlerin ne olduğuna dair yorumlar incelenmekte ve yapılan yorumlar Yahudi kaynakları ışığında değerlendirilmektedir. El-Ahızâb suresindeki ilgili ayetin bağlamı, Hız. Mūsâ’ya yapılan eziyetle Hız. Muhammed’e yapılan eziyetin kıyaslanması ve her iki örnekte Allah’ın peygamberleriyle ilgili tavrı, bu çalışmanın ana konularını oluşturmaktadır. Bu makalenin iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ayette geçen Hız. Mūsâ’ya yapılan eziyetin ne olduğunu Yahudi kaynakları ışığında tespit etmek, diğeri de Hız. Muhammed’e yapılan eziyetle Hız. Mūsâ’ya yapılan eziyet arasında kıyaslama yapıp ilgili ayetin daha sağlıklı anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

¹ Kur’an ayetlerinin çevirisinde Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâlî* (İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009) künyeli meal esas alınmıştır. Bazı ayetlerin çevirisinde tarafımızdan kısmî değişikliklere gidilmiştir.

I. Tefsirlerde Hz. Mūsā’ya Yapılan Eziyet Meselesi

Tefsirlerde² Hz. Mūsā’ya yapılan eziyetle ilgili çok farklı yorumlar yer almaktadır. Konuyla ilgili en yaygın rivayet, Hz. Mūsā’nın hayalarında şişlik olduğu iddiasıdır. Rivayete göre, İsrailoğulları bir arada ve çıplak yıkanıyorlardı. Hz. Mūsā ise insanlarla birlikte yıkanmıyordu. İsrailoğulları Hz. Mūsā’nın birlikte yıkanmaktan kaçınmasını avret bölgesindeki bedenî kusura bağlamakta ve sözleriyle onu incitmekteydiler. Bir gün Hz. Mūsā yıkandığı sırada, elbiselerini üzerine koyduğu kaya hareket ederek İsrailoğullarının arasına gelmiş, Hz. Mūsā da kayayı yakalamak için arkasından koşunca insanlar onu çıplak halde görmüşler ve bedenî kusurunun olmadığını anlamışlardır.³ Böylece Allah, Hz. Mūsā’yı onların eziyet veren incitici sözlerinden kurtarmıştır.

Tefsirlerde yer alan bir diğer rivayet de Hz. Hārūn’la birlikte dağa çıktığında Hz. Mūsā’nın Hz. Hārūn’u öldürdüğü iddiasıdır. Bu iddiaya göre, Hz. Hārūn İsrailoğullarına daha merhametli davranmakta, Hz. Mūsā ise halka sert muamele etmektedir. Halk, Hz. Mūsā’dan çekinmekte ve Hz. Hārūn’la daha rahat iletişim kurmaktadır. Hz. Hārūn, birçok konuda halkın tarafını tutmakta ve Hz. Mūsā’nın sert tavrını yumuşatmaktadır. Bu sebeple de halk Hz. Hārūn’u kendilerine daha yakın görmektedir. Bu iddiaya göre, Hz. Mūsā İsrailoğullarını kendisine karşı koruyup kollaması sebebiyle Hz. Hārūn’u öldürmüştür. Bunun üzerine Allah, ölüm meleğini halkın arasına

² Çalışmamız boyunca tefsir kelimesi hem Kur’an hem de Tevrat yorumu anlamında kullanılacaktır. Kur’an tefsirlerinden bahsedildiği yerlerde herhangi bir kayıt belirtilmeyecek, Tevrat söz konusu olduğunda “Tevrat tefsiri” şeklinde belirleyici kayıt düşülecektir.

³ El-Buhārī, K. et-Tefsīr 11 (Sūratu’l-Ahzāb), no:4799; Mukātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, tah. ‘Abdullāh Maḥmūd Şihāte (Beirut: Mu’essesetu’t-Tārīḫi’l-‘Arabī, 2002), c.3, ss.509-510; Muḥammed b. Cerīr eṭ-Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vīli Āyi’l-‘Qur’ān*. Tah. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī (Kahire: Dāru Hecl, 2001), c.19, ss.190-193; Ebū Muḥammed el-Huseyn b. Mes’ūd el-Begāvī, *Me’ālimu’l-Tenzil*, tah. Muḥammed ‘Abdullāh en-Nemr (Riyad: Dāru Ṭibe, 1990), c.6, s.378; Nāşiruddīn Ebū’l-Ḥayr ‘Abdullah b. ‘Umer el-Beydāwī, *Envāru’l-Tenzil ve Esrāru’l-Te’vīl*, tah. Muḥammed ‘Abdurrahmān el-Mar’aşlı (Beirut: Dāru İhyā’i’t-Turāşī’l-‘Arabī, 1997), c.4, s.239; Muḥammed b. Yūsuf Ebū Ḥayyān, *el-Baḥru’l-Muḥīṭ*, tah. ‘Adil Aḥmed ‘Abdulmevcūd (Beirut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993), c.7, s.242; ‘Abdurrazzāk b. Hemmām eş-Şan’anī, *et-Tefsīr*, tah. Maḥmūd Muḥammed ‘Abduh (Beirut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1999), c.3, s.53. Faḥruddīn er-Rāzī, *et-Tefsīru’l-Kebīr* (Beirut: Dāru’l-Fikr, 1981), c.25, s.234; ‘Abdulḥakḫ b. Gālib İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz fi Tefsīri’l-Kitābi’l-‘Azīz*, tah. ‘Abdusselām ‘Abduşşāfi Muḥammed (Beirut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001), c.4, s.401; Celāluddīn es-Suyūṭī, *ed-Durru’l-Menşūr fi’t-Tefsīr bi’l-Me’şūr*, tah. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī (Kahire: Merkez Hecl li’l-Buḥūş ve’d-Dirāsāti’l-‘Arabīyye ve’l-İslāmīyye, 2003), c.12, ss.149-151; Şihābuddīn Maḥmūd el-Ālūsī, *Rūḫu’l-Me’ānī* (Beirut: Dāru İhyā’i’t-Turāşī’l-‘Arabī, tsz.), c.22, s.94; Ebū İshāk eş-Şalebī, *el-Keşf ve’l-Beyān fi Tefsīri’l-‘Qur’ān*, tah. Seyyid Hasan Kesravī (Beirut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2004), c.5, s.135; Ebū’l-Fidā İsmā’īl İbn Keşīr, *Tefsīru’l-‘Qur’āni’l-‘Azīm*, tah. Muştafā es-Seyyid Muḥammed ve diğerleri (Kahire: Mu’essesetu Kurtuba, 2000), c.11, s.246; Muḥammed b. Aḥmed el-Kurtubī, *el-Cāmi’ li-Aḥkāmī’l-‘Qur’ān*, tah. ‘Abdullāh b. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī (Beirut: Mu’essesetu’r-Risāle, 2006), c.17, s.240.

göndermiş ve ölüm meleği Hz. Hārūn'un naaşını insanlara göstererek onun eceliyle öldüğüne halkı ikna etmiştir.⁴ Bazı rivayetlerde de Allah, Hz. Hārūn'u dirilttiği, onun da Hz. Mūsā'nın masum olduğunu belirttiği ifade edilmektedir.⁵ Böylece Allah, Hz. Mūsā'yı onların bu ithamlarından (eziyetlerinden) kurtarmıştır.

Bu rivayetin kökeni Tevrat'taki şu anlatıma dayanmaktadır:

İsrail topluluğu Kadeş'ten ayrılıp Hor Dağı'na geldi. Rab, Edom sınırındaki Hor Dağı'nda Musa'yla Harun'a şöyle dedi: "Harun ölüp atalarına kavuşacak. İsrail halkına vereceğim ülkeye girmeyecek. Çünkü ikiniz Meriva sularında verdiğim buyruğa karşı geldiniz. Harun'la oğlu Elazar'ı Hor Dağı'na çıkar. Harun'un kohenlik giysilerini üzerinden çıkarıp oğlu Elazar'a giydir. Harun orada ölüp atalarına kavuşacak." Musa Rabbin buyurduğu gibi yaptı. Bütün topluluğun gözü önünde Hor Dağı'na çıktılar. Musa Harun'un kohenlik giysilerini üzerinden çıkarıp oğlu Elazar'a giydirdi. Harun orada, dağın tepesinde öldü. Sonra Musa'yla Elazar dağdan indiler. Harun'un öldüğünü görünce bütün İsrail halkı onun için otuz gün yas tuttu.⁶

Yahudi kaynaklarına göre Hz. Mūsā dağdan inince, halk Hz. Hārūn'u sorar, o da öldüğünü söyleyince ona inanmazlar. Bunun üzerine Hz. Mūsā kendisini bu ithamdan kurtarması için Allah'a dua eder; melekler halka Hz. Hārūn'un naaşını gösterirler ve halk buna inanır.⁷

Tefsirlerde yer alan bir diğer rivayete göre halk, Hz. Mūsā'nın sihir ve cine tutsak olduğunu iddia ederek ona incitici sözler söylemişlerdir.⁸ Bazı tefsirlerde de Hz. Mūsā'ya yapılan eziyet, İsrailoğullarının Hz. Mūsā'ya karşı itaatsizlikleri olarak yer almaktadır. Bunlara örnek olarak "Sen ve Rabbin gidin savaşın!" (5/el-Mā'ide:24) "Allah'ı açıktan görmedikçe iman etmeyeceğiz!" (2/el-Bakara:55) ve "Tek bir yemeğe dayanamayız!" (2/el-Bakara:61) şeklindeki şikâyetler zikredilmektedir.⁹ Tefsir kaynaklarında bu

⁴ El-Beydāwī, *Envāru't-Tenzil ve Esrāru't-Te'vil*, c.4, s.239; Ebū Hāyyān, *el-Bahru'l-Muḥīṭ*, c.7, s.243; İbn 'Atiyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, c.4, s.401; es-Suyūṭī, *ed-Durru'l-Mensūr*, c.12, ss.151-152; el-Ālūsī, *Rūḥu'l-Me'ānī*, c.22, s.94; eṣ-Şa'lebī, *el-Keşf ve'l-Beyān*, c.5, ss.135-136.

⁵ Eṭ-Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, c.19, s.194; Muḥammed b. Aḥmed en-Nesefti, *Medāriku't-Tenzil ve Ḥakīkatu't-Te'vil*, tah. Seyyid Zekeriyā (Riyad: Mektebetu Nizār Muṣṭafā el-Bāz, tsz.), c.3, s.941; İbn Keşir, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-Azīm*, c.11, ss.247-248; el-Ḳurtubī, *el-Cāmi' li-Aḥkāmī'l-Kur'an*, c.17, s.241.

⁶ Çölde Sayım, 20:22-29.

⁷ Midraş Tanhuma, Bamidbar, siman:17; Raşī, Bamidbar, 20:29 (*Mikraot Gedolot Haketer*, ed. Menachem Cohen (Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 2007), c.4, s.136). Raşī, İbn Ezra, Levi ben Gerşom ve Şmuel ben Meir'e ait Tevrat tefsirlerine ait atıflar bu edisyona yapılacaktır.

⁸ Ebū Hāyyān, *el-Bahru'l-Muḥīṭ*, c.7, s.243; el-Ālūsī, *Rūḥu'l-Me'ānī*, c.22, s.95; el-Ḳurtubī, *el-Cāmi' li-Aḥkāmī'l-Kur'an*, c.17, s.242.

⁹ Er-Rāzī, *et-Tefsīru'l-Kebīr*, c.25, s.234.

itirazlar, ganimet taksimi sırasında bir bedevinin Hz. Muhammed’den adil olmasını istemesiyle ilişkilendirilmektedir.¹⁰

Tefsirlerde yer alan en dikkat çekici rivayet, İsrailoğullarından bazı kişilerin Hz. Mūsā’ya zina isnadında bulunmasıdır. Tefsirlerde Qārūn’un (Korah), fahişe bir kadınla anlaşarak Hz. Mūsā’ya iftira atmak istediği şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Buna göre fahişe kadın herkesin toplandığı bir esnada Hz. Mūsā’nın kendisiyle zina ettiğini söyleyerek onu zor durumda bırakmak üzere görevlendirilmiştir. Kadın, Hz. Mūsā’ya iftira atacakken Allah kalbine ilhamda bulunmuş ve Qārūn’un kendisini bu işle görevlendirdiğini söyleyerek onu ifşa etmiştir.¹¹ Böylece Allah, Hz. Mūsā’yı onların eziyetlerinden/iftiralarından temize çıkarmıştır.

İbranice Kur’an çevirilerinde söz konusu ayet incelendiğinde genellikle İslam geleneğindeki yorumların esas alındığı görülmektedir. Yahudilerin eliyle Arapça orijinal metinden günümüze kadar dört İbranice Kur’an çevirisi yapılmıştır. Bunlar sırasıyla Hayim Zvi Reckendorf (1857), Yosef Yoel Rivlin (1936), Aharon ben Şemeş (1971) ve Uri Rubin (2005) çevirileridir. Reckendorf, Hz. Mūsā’nın Kuşlu (Etiyopya) bir kadınla evlenmesi, zina isnadı ve Hz. Hārūn’un katlini, ayette zikredilen eziyet ihtimalleri olarak sıralamaktadır.¹² Reckendorf, bunlara yer verirken Yahudi kaynaklarına atıfta bulunmaktadır. Rivlin, ayete düştüğü dipnotta bedenî kusur, Kuşlu (Etiyopyalı) kadınla evlenme ve zina isnadı şeklinde bir sıralama yapmaktadır.¹³ Ben Şemeş, ayette kastedilen eziyetin Hz. Mūsā’nın Kuşlu bir kadınla evlenmesi sebebiyle kınanması olduğunu belirtmekte ve bunun dışında bir alternatifte yer vermemektedir.¹⁴ Rubin ise çevirisinde, tefsirlerde yer alan bedenî kusur, Hz. Hārūn’u öldürme ve sihre/cine tutsak olma gibi alternatiflere yer vermektedir.¹⁵

El-Ahżāb suresinde ayetin bağlamı incelendiğinde, Allah’ın, Peygamber’i incitmemeleri noktasında müminlere yaptığı uyarı, Hz.

¹⁰ İbn Keşir, *Tefsiru’l-Kur’āni’l-‘Azīm*, c.11, s.248; el-Çurtubî, *el-Cāmi’ li-Ahkāmi’l-Kur’an*, c.17, s.240.

¹¹ El-Beydāvi, *Envāru’t-Tenzil ve Esrāru’t-Te’vil*, c.4, s.239; Ebū Hāyān, *el-Baḥru’l-Muḥīṭ*, c.7, s.243; en-Nesefi, *Medāriku’t-Tenzil*, c.3, s.941; er-Rāzī, *et-Tefsiru’l-Kebīr*, c.25, s.234; İbn ‘Aṭiyye, *el-Muḥarraru’l-Vecīz*, c.4, s.298; el-Ālūsī, *Rūḥu’l-Me’ānī*, c.22, s.95. Bu tefsirlerden el-Beydāvi, eziyetleri zina isnadı, Hz. Hārūn’u öldürme iddiası ve bedeni kusur olarak sıralamaktadır. Ebū Hāyān ise bedeni kusur, Hz. Hārūn’u öldürme iddiası, zina isnadı ve sihir-cine tutsaklık iddiası şeklinde yer vermektedir. Nesefi de ilk sıraya zina isnadını almakta sonra da Hz. Hārūn’un öldürülmesi iddiasını koymaktadır. Er-Rāzī, eziyet ihtimallerini bedeni kusur, zina ve itaatsizlik şeklinde listelemektedir. İbn ‘Aṭiyye ise zina isnadı, Hz. Hārūn’un öldürülmesi ve bedeni kusur şeklinde sıralama yapmaktadır.

¹² Hayim Zvi Reckendorf, *al-Kur’an o ha-Mikra* (Leipzig, 1857), s.250.

¹³ Yosef Yoel Rivlin, *al-Kur’an* (Tel Aviv: Hotsaat Dvir, 1936), ss.469-470.

¹⁴ Aharon ben Şemeş, *ha-Kur’an* (Tel Aviv: Hotsaat Sfarim Karni, 1971), s.257.

¹⁵ Uri Rubin, *ha-Kur’an* (Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 2005), s.346.

Muhammed'in Zeyneb'le evliliği bağlamında yer almaktadır. Bu açıdan Hz. Mūsā'ya yapılan eziyetin evlilik/cinsel hayatıyla ilgili bir konuda olması iki peygamberin benzer durumlarının kıyaslanması adına önem arz etmektedir.

II. Hz. Mūsā'nın Kuşlu Kadınla Evliliği

Belli başlı tefsirlerde gündeme getirilmeyen fakat Tevrat'ta Hz. Mūsā'ya eziyet bağlamında değerlendirilebilecek bir anlatım konumuza ışık tutmaktadır. Tevrat'ın nakline göre, Hz. Mūsā çöl hayatı sırasında Kuşlu bir kadınla evlendi. Ablası Miryam ve abisi Hārūn, Tanrı'yla irtibatı olan tek kişinin Mūsā olmadığını, kendilerinin de Tanrı'yla irtibatı olduğunu dile getirerek bu evlilikten dolayı Hz. Mūsā'yı kınadılar.¹⁶ Bunun üzerine Tanrı, üçünü de toplanma çadırına çağırdı. Tanrı, bulut sütununun içinde inerek çadırın kapısında durup Hārūn'la Miryam'ı çağırdı ve Mūsā'nın, kendi katında özel bir yeri olduğunu, onu eleştirmekten uzak durmaları gerektiğini söyleyerek onları ikaz etti. Bunun ardından Miryam, alaca hastalığına yakalandı ve derisi beyazlaştı. Hz. Hārūn, Miryam'ın iyileşmesi için Hz. Mūsā'dan Tanrı'ya yakarmasını istedi. Hz. Mūsā da Tanrı'ya dua etti. Miryam kampın dışında yedi gün tek başına yaşadı ve daha sonra iyileşerek halkın arasına döndü.¹⁷

Ünlü Tevrat tefsircisi Raṣī (ö.1105), Miryam'ın, kardeşi Mūsā'yı diğer kardeşi Hārūn'a şikâyet etmesi sebebiyle ilgili bazı ihtimalleri sıralamaktadır. Buna göre Hz. Mūsā, eşi Sipora ile fiilen karı-koca hayatı yaşamayı sonlandırmıştır. Bir diğer ihtimal de Hz. Mūsā'nın eşi Sipora'yı boşanmış olmasıdır. Burada akla gelen soru, Hz. Mūsā'nın eşiyle karı-koca hayatı yaşamadığı bilgisini ablası Miryam'ın nasıl öğrendiğidir. Yahudi geleneğinde bu açıklama Eldād ve Meydād'a¹⁸ İsrailoğulları arasında peygamberlik görevi verilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Zira kendilerine bu görev verildiğinde Hz. Mūsā'nın eşi Sipora "Vay bunların eşlerinin haline, eğer vahiyle bağlandıysa onlar da Mūsā'nın benden ayrı durduğu gibi eşlerinden uzak duracaklar demektir" ifadelerini kullanmaktadır.¹⁹ Yahudi kaynaklarında, ayrıca, Sipora'nın süslenmeyi bıraktığı, Miryam bu durumu

¹⁶ Yahudi geleneğine göre Miryam da kadın peygamberdir.

¹⁷ Çölde Sayım, 12:1-15.

¹⁸ Mısır çıkışı İsrailoğullarının çöl hayatı sırasında Hz. Mūsā'ya yardım eden iki halk önderi. Tanrı, Hz. Mūsā'dan çöl hayatı sırasında kendisine yardımcı olması için yetmiş kişi seçmesini istemiştir. Eldad ve Meydad bu yetmiş kişi arasındaydılar. Bkz. Çölde Sayım, 11:16-30.

¹⁹ Raṣī, Bamidbar, 12:1, c.4, s.70; Yakov Kuli & Yitshak Magriso, *The Torah Anthology: Meam Loez*, İbranice'den terc. Tzvi Faier (Kudüs: Moznaim Publishers, 1990), c.4:1, s.311; Louis Ginzberg, *The Legends of the Jews*, Alm.'dan terc. Henriatta Szold & Paul Radin (Philadelphia, PA: The Jewish Publication Society of America, 2003), c.1, ss.700-701.

kendisine sorduğunda da Mūsā’nın artık eşinin bakımlı olmasıyla ilgilenmediğinden şikâyet ettiği yer almaktadır.²⁰

Her ne kadar Tevrat tefsirlerinde Miryam ve Hārūn’un Hz. Mūsā’yı eleştirmesi Sipora ile karı-koca hayatını kesmesiyle açıklansa da Tevrat’taki ifadeler bu eleştirinin açıkça Hz. Mūsā’nın yaptığı evlilik ve özellikle aldığı kadının Kuşlu olmasıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Burada şu soru karşımıza çıkmaktadır: Kuşlu kadın Hz. Mūsā’nın Medyen’de sekiz-on yıllık çobanlık karşılığında evlendiği Sipora ile aynı kişi midir?²¹ Yahudi kaynakları genel olarak bunu kabul etme eğilimindedir. Örneğin, bazı Tevrat tefsirlerinde, *Kuşit* (Kuşlu/Etiyopyalı) ifadesinin nazardan korumak amacıyla söylendiği aslında kadının çok güzel olduğu ve derisinin de siyah olmadığı belirtilmektedir.²² Yine bazı eserlerde *Kuşit* kelimesiyle, “güzel görümlü” anlamındaki *yefat mar’e* kelimelerinin ebced değerinin yedi yüz otuz altı olduğuna dikkat çekilerek, ilgili ifadenin kadının güzelliğine işaret olarak kullanıldığı dile getirilmiştir.²³ Benzer şekilde, çöl ikliminde yaşamasından dolayı Sipora’nın teninin esmerleştiği belirtilmektedir.²⁴

Tevrat’ta geçen Kuşlu kadının Hz. Mūsā’nın ikinci eşi olduğunu iddia edenler de olmuştur. Zira Hz. Mūsā’nın Medyen’de evlendiği Sipora, Mısır’dan kaçtıktan sonra evlendiği eşidir. Hz. Mūsā daha sonra Allah tarafından görevlendirilmiş ve Mısır’a dönerek İsrailoğullarını Mısır’dan çıkarmıştır. Miryam ile Hārūn’un Hz. Mūsā’ya Kuşlu kadın sebebiyle yaptıkları eleştiri ise Mısır çıkışı çöl hayatı sırasında olmuştur. Böyle olunca Kuşlu kadının ikinci eş olduğu sonucu çıkmaktadır.

Yahudi geleneğinde Habeşli bu kadının aslında Hz. Mūsā’nın birinci eşi, Sipora’nın ise ikinci eşi olduğu şeklinde hikâyeler de vardır.²⁵ Hikâyeye göre Firavun’un danışmanlarından Bel’am, Firavun’la araları bozulunca iki oğluyla birlikte Etiyopya’ya kaçır. Etiyopya kralına tuzak kuran Bel’am ve oğulları, kral bir başka beldede seferdeyken şehir halkıyla anlaşarak şehrin etrafına duvarlar örerek krallığını ilan eder. Seferden dönen Etiyopya kralı ve askerleri şehre sokulmaz ve dokuz yıl süren bir kuşatmaya rağmen şehri ele geçiremezler. Bu dönemde Hz. Mūsā da bir Kıbtî’yi öldürmesi sebebiyle Mısır’dan kaçarak Etiyopya istikametine gider. Hz. Mūsā, Mısır’dan kaçtığı

²⁰ Levi ben Gerşom, Bamidbar, 12:1, c.4, s.71; Kuli-Magriso, *The Torah Anthology: Meam Loetz*, c.4:1, s.312.

²¹ 28/el-Kaşaş:27-28; Çıkış, 2:21.

²² Raşî, Bamidbar, 12:2, c.4, s.72; Magriso, *The Torah Anthology: Meam Loetz*, c.4:1, s.312.

²³ Raşî, Bamidbar, 12:2, c.4, s.70; Magriso, *The Torah Anthology: Meam Loetz*, c.4:1, s.312.

²⁴ İbn Ezra, Bamidbar, 12:2, c.4, s.72.

²⁵ Raşbam, Bamidbar, 12:2, c.4, s.72.

sırada on sekiz yaşındadır. Yol güzergâhında Etiyopya kralının askerî birliğiyle karşılaşan Hz. Mūsā, onlara katılır ve zamanla askerlerin güvenini kazanarak ordu komutanı seviyesine yükselir. Devam eden günlerde Etiyopya kralı ölümcül bir hastalığa yakalanarak çölde ölür. Bunun üzerine askerler Hz. Mūsā'yı kral ilan ederler. Hz. Mūsā kral ilan edildiğinde yirmi yedi yaşındadır. Onun önderliğindeki ordu, şehre yeni bir saldırı yapar ve Bel'am'ın ordusunu yenerek Etiyopya'yı ele geçirir. Bu sırada Bel'am, şehrin düştüğünü görünce sihre başvurarak iki oğlu Yannis ve Yambris ile birlikte havada uçarak²⁶ Mısır'a gider ve Firavun'a sığınır. Hz. Mūsā, halkın kahramanı olarak Etiyopya kralı, önceki kral Kikanos'un eşi Adoniya da Hz. Mūsā'nın eşi olur. Hz. Mūsā, Etiyopya'da kırk yıl krallık yapar. Fakat bu süre zarfında kadına el sürmez. Kadın da ileri gelenlere Mūsā'nın kendisine el sürmediğini ve Etiyopya halkının tanrılarına tapmadığını bildirerek Hz. Mūsā'yı şikâyet eder. Ülkenin ileri gelenleri bu tutumundan dolayı Hz. Mūsā'ya tahttan el çektirirler. Hz. Mūsā, altmış yedi yaşında Etiyopya'yı terk ederek Medyen istikametine doğru yola koyulur.²⁷

Buna karşılık Kur'an'da ve Tevrat'ta Hz. Mūsā'nın Firavun'dan kaçtıktan sonra doğrudan Medyen istikametine yöneldiği, oraya vardığında koyunlarını sulamak için bekleyen kızları bulduğu, bunlardan biriyle sekiz-on yıllık bir çobanlığın karşılığında evlendiği bilgisi yer almaktadır.²⁸ Bu anlamda Hz. Mūsā'nın Etiyopya'da kırk yıl krallık yaptıktan sonra Medyen tarafına gitmesi Tevrat ve Kur'an anlatımlarıyla çelişmektedir. Diğer taraftan Hz. Mūsā'nın, Medyenli eşi Sipora'ya el sürmemesiyle ilgili anlatımların bu hikâyede Etiyopya kraliçesine uyarlandığı görülmektedir.

Hz. Mūsā'nın Kuşlu bir kadın alması veya Etiyopya'da krallık yaparak kraliçe ile evlenmesiyle Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evliliği arasında nasıl bir benzerlik kurulabilir? Öncelikle Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evliliğinin kınanmasına benzer bir şekilde Hz. Mūsā da Kuşlu kadınla evlendiği için kınanmıştır. Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evlenmesi "Geliniyle evlendi" ya da "Evlatlığının eşiyle evlendi" şeklindeki eleştiriler başta olmak üzere sadece münafıklar arasında değil, sahabîler arasında da dedikodulara sebebiyet vermiştir. Fakat burada ince bir husus gözden kaçırılmamalıdır. O

²⁶ Bazı rivayetlerde "atlarla kaçarak" ifadesi yer almaktadır.

²⁷ İbn Ezra, Sayılar, 12:1 c.4, s.71; *Sefer ha-Yašar or the Book of Jasher*, 72-76. bölümler (Salt Lake City, UT: J. H. Parry Company, 1887), ss.208-216; *The Chronicles of Jerahmeel*, İbr.den terc. Moses Gaster (Londra: Royal Asiatic Society, 1899), ss.45-46; Yelkūt Şim'onî, no:168 (Kudüs, 1975), c.1, ss.109-110; Ginzberg, *The Legends of the Jews*, c.1, ss.490-491; Josephus, *Jewish Antiquities*, Grekçe'den terc. H. St. J. Thackeray (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961), c.2, §§ 238-253, ss.269-275.

²⁸ 28/el-Kaşaş:23-28; Çıkış, 2:11-21.

da İsrailoğullarının Hz. Mūsā’ya yaptıkları eziyetin bir kınama değil, suçlama oluşudur. Hz. Mūsā’nın Kuşlu kadın alması sebebiyle ablası ve ağabeyi tarafından kınanması, eziyet olarak görülebilir. Fakat el-Ahżāb suresindeki ayetin devamında gelen “Allah onu, [halkın] söylediklerinden temize çıkardı” (ve berra’ehu’llāhu mimmā ḳālū) ifadesi, kınamadan ziyade bir itham ve iftira olayına işaret etmektedir. Zira o dönemde cari olan Yahudi hukukuna göre ikinci eş almak yasak değildir. Ayrıca Hz. Mūsā, ikinci eş aldığı için kınansaydı, temize çıkarma ifadesi anlamını yitirirdi. Benzer şekilde Hz. Mūsā’ya yapılan eleştiri, Sipora ile karı-koca hayatı yaşamaması şeklinde ise, bunun Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliğine dair anlatılanlarda bir karşılığı yoktur.

Burada Miryam ve Hārūn’un Hz. Mūsā’ya yönelik eleştirileri literal olarak okunduğunda, onların Hz. Mūsā’yı, İbranî olmayan, yabancı ve özellikle de siyahî bir kadın alması sebebiyle kınadıkları görülmektedir. Nitekim Miryam’ın cezası da evlenen kadının cildiyle ilgili bir kınama dolayısıyla aynı cinsten olmak üzere cilt hastalığına yakalanmak şeklinde olmuştur. Allah’ın Hz. Mūsā’yı temize çıkardığı bilgisi göz önüne alındığında burada kastedilen şey, Hz. Mūsā’nın yapmadığı bir eylemden ötürü ithama/iftiraya maruz kalmasıdır. Bu anlamda Hz. Mūsā’nın yaptığı evlilik, Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliği bağlamında benzerlik içerse de olayın itham ve iftira boyutu ve Allah’ın temize çıkarması göz önüne alındığında bu ihtimal zayıflamaktadır.

III. Yahudi Kaynaklarında Hz. Mūsā’nın Zina ile Suçlanması

Tefsirlerde yer alan Hz. Mūsā’nın zina ile suçlandığına dair anlatımlar, Yahudi kaynaklarında da karşımıza çıkmaktadır. Tevrat’ın anlatımına göre, Ḳārūn, yanına aldığı iki yüz elli ileri gelenle birlikte Hz. Mūsā’ya başkaldırmıştır. Ḳārūn ve adamları, Hz. Mūsā’yla Hz. Hārūn’un yanına gidip onlara “Çok ileri gittiniz, bütün topluluk, topluluğun her bireyi kutsaldır ve Rab onların arasındadır. Öyleyse neden kendinizi Rabbin topluluğundan üstün görüyorsunuz?” diye çıkmışlardır. Hz. Mūsā, bu sözlerden çok rahatsız olmuştur. Tevrat, Ḳārūn’un bu suçlamalarına karşı Hz. Mūsā’nın tavrını “Bu sözleri duyan Musa yüzüstü yere kapandı”²⁹ şeklinde aktarmaktadır.

Yahudi kaynaklarına göre Hz. Mūsā’ya yapılan itirazlar iki noktada toplanmıştır. İlki, Hz. Mūsā’nın ve Hz. Hārūn’un, kendilerini halkın diğer bireylerinden üstün gördükleri iddiasıdır. Hz. Mūsā’nın çadırını ordugâhın

²⁹ Çölde Sayım, 16:1-4.

dışarısına kurarak din işlerinden sorumlu olarak Hz. Hārūn ve oğullarını görevlendirmesi bu algıyı güçlendirmiştir. Bütün bunlar, Qārūn ve ileri gelenler arasında ciddi rahatsızlığa sebebiyet vermiş ve Hz. Mūsā'yı İsrailoğullarının yönetiminde aile hegemonyası kurmakla eleştirmişlerdir.³⁰

Yahudi kaynaklarında yer alan bir diğer husus, Qārūn ve adamlarının Hz. Mūsā'yı zinayla suçlamalarıdır. Tevrat'a göre Qārūn ve adamlarının sözlerini duyan Hz. Mūsā yüzüstü yere kapanmıştır.³¹ Tevrat'taki ifadelerin bağlamından, Hz. Mūsā'nın duyduğu şeylerin şokuyla kendini yere attığı anlaşılmaktadır. Talmud, burada şu soruyu sormaktadır: Mūsā'nın duyduğu şey neydi? Talmud'un nakline göre, buna sebep olan şey, Qārūn ve adamlarının Mūsā'yı İsrailoğullarının kadınlarıyla zina yapmakla itham etmeleridir.³² Tevrat'ın Aramice çevirilerinden Targum Yonathan, Tevrat'ın ifadelerini tefsirî bir şekilde "Herkesin, eşini kendisinden kıskandığını duyunca Mūsā yüzüstü yere kapandı"³³ şeklinde tercüme etmektedir. Buradaki kıskanmak ifadesi, Yahudi kaynaklarında "zina ettiğinden şüphelenmek" şeklinde anlaşılmıştır.³⁴ Konuyla ilgili değerlendirilen bir diğer pasaj da "Mūsā, çadırını ordugâhın dışında bir yerde kurdu"³⁵ ifadesidir. Yahudi kaynaklarında yer alan bilgilere göre, Mūsā'nın çadırını ordugâhın dışında kurması, gizli bir şekilde İsrailoğullarının kadınlarını çadırına alarak zina ettiği şüphesine yol açmıştır.³⁶ Yine Mezmurlarda yer alan "Ordugâhta Mūsā'yı kıskanmışlardı"³⁷ ifadesi de Hz. Mūsā'ya yapılan zina isnadı bağlamında değerlendirilmiştir. Bu ifade bazı Yahudi kaynaklarında "Her bir şahıs, kendi karısını Mūsā'dan kıskanmış ve ondan uzak durması konusunda uyarılmıştı"³⁸ şeklinde anlaşılmıştır. Hz. Mūsā da bu itham karşısında yüzüstü yere kapanmıştır.

Bazı Tevrat tefsirlerinde konuyla ilgili başka ileri yorumlar da paylaşılmaktadır. Buna göre Hz. Mūsā, kendisiyle zina ettiği suçlamasına maruz kalan kadınlara (*sota*) acı su içme ritüeli uygulanmasını diye Hārūn ve

³⁰ Çölde Sayım, 16:1-4.

³¹ Çölde Sayım, 16:1-4.

³² Babil Talmudu, Sanhedrin, 110a.

³³ Targum Yonatan, Bamidbar, 16:4, ed. Moshe Ginsburg (Berlin: S. Calvary Co., 1903), s.257.

³⁴ Babil Talmudu, Moed Katan, 18b; *Targum Pseudo-Jonathan*, terc. Ernest G. Clarke (Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1986), s.233.

³⁵ Çölde Sayım, 33:7.

³⁶ Babil Talmudu, Sanhedrin, 110a.

³⁷ Mezmurlar, 106:16.

³⁸ *Bamidbar Raba*, trans. Judah Slotki (Londra & New York, NY: The Soncino Press, 1983), s.732; Yakov ben Aşer, *Peruş al Torah* (New York, NY: Feldheim Publishers, 1993), c.2, s.378; Isaiah Horowitz, *Şney Luhot ha-Brit*, İbr.'den terc. Eliyahu Munk (Jerusalem & New York, NY: Lambda Publishers, 1999), c.3, s.924; Louis Ginzberg, *The Legends of the Jews*, c.1, s.721.

oğullarını din adamları (*kohen*) olarak atamıştır. Bu durumda aralarında kan bağı olan kohenlerin, kadınlara acı su ritüelini uygulamaya yanaşmayacakları ve bunun da Hz. Mūsā’yı zor durumda bırakacağı ima edilmiştir.³⁹ Yahudi hukukuna göre eğer bir adam karısının kendisini aldattığından şüphe ederse, şüphelenilen kadın kohene giderek belirli ritüeller sonrasında acı su içecektir. Eğer bu fiili işlediyse, karnı şişecek ve kalçası eriyecektir. İtham edilen şeyi yapmamışsa, kadın sudan zarar görmeyecek ve doğum yapabilecektir.⁴⁰ Kārūn ve adamlarının Hz. Mūsā’ya karşı yönelttiği kendilerini İsrailoğullarının en üstünü gördükleri eleştirisi,⁴¹ halkın dinî ve siyasi anlamda idaresinin Hz. Mūsā ve Hārūn ailesi arasında pay edilmesi konusundaki kıskançlıktan kaynaklanmaktadır. Hz. Mūsā’yı zina ile itham edenler, onun, kohenleri Hārūn ve oğullarından atamasını şüpheli kadınlara uygulanan acı su ritüelinin yapılmasını engellemeye yönelik bir girişim olarak anlamışlardır.⁴²

Tevrat’ın kaydına göre, Hz. Mūsā, Kārūn ve adamlarıyla lanetlenmiş ve yaptığı hiçbir işi kendiliğinden yapmadığını belirtmiştir. Hz. Mūsā bu lanetleme sırasında, “Eğer bu adamlar herkesin öldüğü gibi ölürlerse o halde beni Rab göndermemiştir. Fakat Rab yeni bir şey yaparsa ve yer ağzını açar, onları ve onlara ait her şeyi yutar ve ölümler diyarına diri diri inerlerse o zaman bu adamların Rabbi aşağıladıklarını anlayacaksınız”⁴³ ifadelerini kullanmaktadır. Bunun üzerine Tanrı, Hz. Mūsā’ya karşı çıkan Kārūn ve adamlarını yere batırmak suretiyle helak etmiştir.⁴⁴ Eğer Kārūn ve adamlarının Hz. Mūsā’ya yönelik suçlamaları, Tevrat tefsirlerinde yer aldığı şekliyle zina isnadıysa, böylece Tanrı, bu iftirada bulunanları en ağır şekilde cezalandırmış ve Hz. Mūsā’yı temize çıkarmıştır.

IV. Hz. Muhammed’e Yapılan Eziyet

Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliği Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında polemik türü eserlerin en önemli malzemelerinden biridir.⁴⁵ Bu bağlamda Hz. Muhammed’in Zeyneb’e karşı şehvet duyduğu ve Allah’ın da bunu yerine getirmek için uğraştığı, Peygamber’in Allah emrediyormuş gibi ayet uydurarak Zeyneb’i Zeyd’in elinden aldığı tarzındaki anlatıma

³⁹ Horowitz, *Şney Luhot ha-Brit*, c.3, s.925.

⁴⁰ Çölde Sayım, 5:11-31.

⁴¹ Çölde Sayım, 16:3.

⁴² Horowitz, *Şney Luhot ha-Brit*, c.3, s.925.

⁴³ Çölde Sayım, 16:29-30.

⁴⁴ Çölde Sayım, 16:28-35.

⁴⁵ Norman Daniel, *Islam and the West* (Oxford: Oneworld Publications Ltd., 1993), ss.118-125.

rastlamak mümkündür.⁴⁶ Ortaçağın en büyük Yahudi düşünürlerinden İbn Meymûn da (ö.1204) gerçek peygamberleri yalancı peygamberlerden ayıran şeyin, bedenî lezzet ve isteklerden uzak durması olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ O, Yahudi tarihi içerisinde Sıdkıya ben Maaseya⁴⁸ ve Ahab ben Kolaya'yı⁴⁹ yalancı peygamberlere örnek göstermektedir. İbn Meymûn, bu iki şahsın, şehvetlerinin esiri olup arkadaşlarının eşleri ile zina ettiklerini (*zeneyā binisā'i aşhābihimā*) aktarmaktadır.⁵⁰ İbn Meymûn'un, bu ifadeleriyle Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evliliğini ima ettiği düşünülmüştür.⁵¹

Zeyd ile Zeyneb'in boşanması ve sonrasında Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evlenmesi olayları sırasında Medine'de bulunan Yahudilerin ve münafıkların dedikodu yaydıkları, kitaplarda yer almaktadır.⁵² Fakat burada asıl dikkat çeken husus, Hz. Muhammed'in arkadaşları olan, ona iman etmiş sahabîlerin de bu dedikoduların bir parçası olmasıdır. Nitekim "Mūsā'ya eziyet edenler gibi olmayın!" ihtarının doğrudan sahabeye yönelik olması bu gerçeğe işaret etmektedir. Nitekim bazı tefsirler açıkça bu ayetin Zeyneb hususunda Hz. Muhammed'i inciten sahabîlere yönelik olduğunu belirtmektedir.⁵³

Hz. Mūsā ve Hz. Muhammed'in maruz kaldıkları durumları kıyasladığımızda, Hz. Mūsā'ya, İsrailoğullarının kadınlarıyla zina ettiği iftirası atılırken, Hz. Muhammed de Zeyneb'i Zeyd'in elinden almakla itham edilmiştir. Bu anlamda Allah, Hz. Muhammed'in Zeyd'e eşini boşamamasını tavsiye ettiğini ilan ederek Peygamber'i aklamış olmaktadır. Söz konusu

⁴⁶ D. J. Sahas, *John of Damascus on Islam: The 'Heresy of the Ishmaelites'* (Leiden: Brill, 1972), s.139; Petrus Alfonsi, *Dialogue against the Jews*, Lat.'den terc. Irwen Resnick (Washington, DC: Catholic University Press, 2006), s.154; Janna Wasilewski, "The 'Life of Muhammad' in Eulogius of Córdoba: Some Evidence for the Transmission of Greek Polemic to the Latin West," *Early Medieval Europe* 16 (2008), ss.343-345; Robert Hoyland, *Seeing Islam as Others Saw It* (Princeton, NJ: Darwin Press, 1997), s.513.

⁴⁷ Mūsā ibn Meymûn, *Delâletü'l-Hâ'rîn*, tah. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, 1972), II:40, ss.417-418.

⁴⁸ Yeremya, 29:21-23.

⁴⁹ Yeremya, 29:21-23.

⁵⁰ İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâ'rîn*, II:40, s.418; Yeremya, 29:21-23.

⁵¹ G. Hourani, "Maimonides and Islam," W. M. Brinner & S. D. Rick (ed.), *Studies in Islamic and Judaic Traditions I* (Atlanta, GA: Scholars Press, 1986) içinde, s.158.

⁵² Konuyla ilgili Türkçe çalışmalar için bkz. Mahmut Çınar, "Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Caḥş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler," *Diyanet İlmî Dergi* 43:1 (2007), s.50; Mustafa Necati Barış, "Zeyneb bint Caḥş ve Hz. Peygamber ile Evliliği," *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10:2 (2010), ss.177-192; Ali Osman Ateş, "Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Caḥş ile Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivayet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi," *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), ss.161-180; Celalettin Divlekci, "Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri," *EKEV Akademi Dergisi* 18:59 (2004), ss.89-106; H. Musa Bağcı, "Hz. Peygamberi Ahlakî Açından Zaaf İçerisinde Gösteren Bir Rivayetin Mahiyeti ve Bunun İstismarının Eleştirisi," *EKEV Akademi Dergisi* 8:18 (2004) ss.161-178.

⁵³ Ebū Hayyân, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, c.7, s.242; el-Ālūsî, *Rūḥu'l-Me'ānî*, c.22, s.94.

ayette muhatabın müminler oluşu, itham ve isnadlarda bulunarak Hz. Muhammed’e eziyet eden grubun sadece müminler olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim el-Ahḫzāb suresinde konuyla ilgili diğer ayetler okunduğunda, Medine’de başta münafıklar ve Yahudiler olmak üzere birçok kişinin Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliğine dair dedikodu yaptıkları anlaşılmaktadır. Fakat burada söz konusu ettiğimiz ayette özellikle müminlere karşı uyarıda bulunulması önem arz etmektedir. Benzer şekilde Hz. Mūsā örneğinde de eziyet edenler Hz. Mūsā’ya iman eden kendi takipçileridir.

Kaynaklarda yer alan rivayetlere göre⁵⁴ Hz. Muhammed, Zeyd’le Zeyneb evliyken bir gün evlerine gitmiş ve Zeyneb’i görmüştür. Bu sırada Zeyd evde yoktur ve Zeyneb de tesettürlü değildir. Hz. Muhammed, Zeyneb’in beyaz tenli oluşu, güzelliği, endamı ve zarafeti karşısında etkilenmiş (*a’cebehu ḫusnuhā ve cemālühā ve zarfuhā*),⁵⁵ onu arzulamış (*fe-heviyehā en-nebī*)⁵⁶ ve ondan hoşlanmış (*fe-vaḫa’a i’cābuhā fī ḫalbi’n-nebī*).⁵⁷ Ardından da “Subhānallāh, kalpleri ve gözleri evirip çeviren Allahım!” demiştir.⁵⁸ Bundan haberdar olan Zeyd, durumu anlamış (*fe-fatīne Zeyd*)⁵⁹ ve Peygamber’e gelerek Zeyneb’i boşamak istediğini söylemiştir.

Olayların anlatımından Zeyd’in, Hz. Muhammed’in Zeyneb’e olan arzusunu fark edince onun elini kolaylaştırmak için boşanmak istediği gibi bir anlam çıkmaktadır. Nitekim el-Ḳurṭubī’de, Zeyneb’in Hz. Muhammed’in kendisini gördüğünde “subhānallāh” dediğini duyduğu, Peygamber’in kendisinden hoşlandığını fark ettiği, bunu Zeyd’e anlattığı ve Zeyd’in de durumu anlayarak boşanmaya karar verdiği nakledilmektedir (*fe-ra’ā Zeynebe fe-vaḫa’at fī nefsihi ve-vaḫa’a fī nefsi Zeyneb enneḫā vaḫa’at fī nefsi’n-nebī ... fe-cā’e Zeyd fe-aḫbarathu bi-zalike*).⁶⁰ Hatta İbn Sa’d, Zeyd’in Peygamber’e gelerek “Galiba Zeyneb hoşuna gitmiş, hemen ondan

⁵⁴ Tefsirlerden ve siyer/tabakat kitaplarından yaptığımız alıntılarda müellifin, aktardığı görüşü savunup savunmaması konumuzu ilgilendirmemektedir. Burada üzerinde durduğumuz husus, Hz. Muhammed’le ilgili dedikoduların İslamî literatürde bir vakıa olarak kayda girmiş olmasıdır.

⁵⁵ Mukātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, c.3, s.493.

⁵⁶ Mukātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, c.3, s.493; el-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’an*, c.17, s.156. El-Ḳurṭubī, bazı ahlâksızların “Peygamber Zeyneb’e âşık oldu” şeklinde aşk ifadesini de kullanmış olabileceğini ifade ederek bunun Peygamber’in ismetine saygısızlık olduğunu ifade etmektedir (*rubbemā aḫḫa ba’du’l-muccān laḫa aḫḫa*); bkz. s.157.

⁵⁷ Et-Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.19, s.116.

⁵⁸ İbn İshāk *Kitābu’s-Siyer ve’l-Megāzī*, tah. Suheyl Zekkār (Beyrut: Dāru’l-Fikr, 1978), s.262.

⁵⁹ Mukātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, c.3, s.494; el-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’an*, c.17, c.156.

⁶⁰ El-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’an*, c.17, c.156.

ayrılıyım (*le'alle Zeyneb a'cebetke fe-ufārikuhā*)” ifadelerini kullandığını kaydetmektedir.⁶¹

Hız. Muhammed, çiftin arasındaki anlaşmazlıklarda her defasında Zeyd’e “Eşini boşama!” şeklinde tavsiyede bulunmuş ve Zeyd’i engellemiştir. Tefsirlerdeki bilgilere göre, Hız. Muhammed, Zeyneb’e olan meylini gizlemiş; Zeyd’den boşandıktan sonra Zeyneb’le nikâhlanmıştır. Burada bu meyli içinde gizlediğine dair 33/el-Ahzâb:37’deki “*ve tuhft fi nefsike*” ifadesi müfessirler tarafından “Keşke Zeyd, Zeyneb’i boşasa!” (*leyte ennehu tallaqahā*)⁶² ve “Zeyd, Zeyneb’i boşasa ne iyi olur!” (*vudde ennehā talleqahā*)⁶³ gibi temenniler ya da “Zeyneb’e olan sevgi” (*el-ḥubbu lehā*)⁶⁴ ve “Zeyd’in Zeyneb’ten ayrılması, boşadığında da kendisinin evlenmesi isteği” (*meḥabbete firākihi iyyāhā li-tetezevvecehā in huve fāraḳahā*)⁶⁵ şeklinde anlaşılmıştır. Bazı müfessirler de insanlar arasında “Peygamber, Zeyd Zeyneb’i boşasın da kendisi evlensin diye kendini parçalıyordu” (*ve kāne ḫarişan ‘alā en yuṭallikahā Zeyd fe-yetezevvecehā huve*)⁶⁶ şeklinde dedikoduların dolaştığını aktarmaktadır. Yine aynı hadisede bazı sahabîlere atfedilen “Bizi engelliyor ama kendisi oğlunun karısıyla evlendi” (*inne Muḫammed tezevvece imra’ate ibnihi ve huve yenhānā ‘an tezvācinne*),⁶⁷ “Adama karısını boşattırdı, sonra kendisi nikâhına aldı” (*emara raculen bi-talāki imra’atihi ṣumme nekaḫahā ḫīne tallaqahā*)⁶⁸ veya “Başkasının karısını elinden aldı” (*aḫaze zevcete’l-ğayr*)⁶⁹ şeklindeki sözler de kaynaklarda yer almaktadır.

İslam kaynaklarında yer alan bilgilere göre, insanlar Zeyd’den, Zeyd b. Muḫammed şeklinde bahsetmekteydiler.⁷⁰ 33/el-Ahzâb suresinin 4. ayetinde

⁶¹ İbn Sa’d, *Kitābu’t-Ṭabaḳāti’l-Kebīr*. Tah. ‘Ali Muḫammed ‘Umer (Kahire: Mektebetu’l-Ḥāncī, 2001), c.10, s.99.

⁶² Muḳātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, c.3, s.495. Tefsirin tahkikini yapan Şihāte, bu ifadenin açıklandığı yere dipnot düşerek “İtteḳillāh ya Muḳātil fi Rasulillāh!” (Allah resulü hakkında Allah’tan kork ey Muḳātil!) şeklinde tepki göstermektedir.

⁶³ Eṭ-Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.19, s.115.

⁶⁴ El-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’ān*, c.17, c.156.

⁶⁵ Eṭ-Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.19, s.115.

⁶⁶ El-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’ān*, c.17, c.155.

⁶⁷ Muḳātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, c.3, s.496; ayrıca bkz. et-Tirmizī, *Tefsīru’l-Ḳur’ān* 9 (sūratu’l-Ahzâb), no: 3207; el-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’ān*, c.17, s.157; İbn Sa’d, *Kitābu’t-Ṭabaḳāti’l-Kebīr*, c.3, s.41.

⁶⁸ El-Ḳurṭubī, *el-Cāmi’ li-Aḫkāmī’l-Ḳur’ān*, c.17, s.157.

⁶⁹ Er-Rāzī, *et-Tefsīru’l-Kebīr*, c.25, s.213.

⁷⁰ Hız. Muhammed, Hız. Ḥadıce ile evliyken bir gün Mekke’deki köle pazarında Zeyd’i görmüş ve bu genç adam dikkatini çekmiştir. Eve geldiğinde durumu Hız. Ḥadıce’ye anlatmış, o da parasını vererek Zeyd’in Hız. Muhammed tarafından alınmasını sağlamıştır. Sonraki dönemde de Hız. Muhammed onu azat etmiş ve evlat edinmiştir. Zeyd’in köle pazarındaki durumu anlatılırken kullanılan *zū zū’ābe* (favorileri uzun) tabiri, Zeyd’in Yahudi olma ihtimalini ortaya koymaktadır. Bkz. İbn Ebî Şeybe, *el-Kitābu’l-Muṣannef*

evlat edinilen oğul ile biyolojik oğul arasında ayırım yapılmaktadır. Bu kural 40. ayette Zeyd’in Hz. Muhammed’in oğlu olmadığı vurgulanarak örneklendirilmektedir.⁷¹ Bu ayette yer alan “Muhammed erkeklerinizden hiçbirisinin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur” ifadesi bu ayırımı net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷²

fî'l-Ahādīs ve'l-Āşār, tah. Kemāl Yūsuf el-Hūt (Beyrut: Dāru't-Tāc, 1989), c.7, s.341. Ayrıca bkz. David S. Powers, *Zayd* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2014), ss.17, 126. Favorileri uzun olarak tarif edilen bir diğer sahibi de Zeyd b. Şābit'tir. ‘Abdullah b. Meş’ūd, Zeyd b. Şābit'ten bahsederken “Zeyd, favorileri uzun bir çocuk olarak mektepte Yahudi çocuklarıyla oynarken ben Kur’an’ı okumuştum” (*leḳad ḳara’u'l-Kur’ān ve Zeyd hāzā ḡulām zū ūbeteyn yel’abu beyne şıbyāni'l-Yehūd fî'l-mekteb*) ifadelerine yer vermektedir. Detaylı analiz için bkz. Michael Lecker, “Zayd B. Thabit. ‘A Jew with Two Sidelocks’: Judaism and Literacy in Pre-Islamic Medina,” *Journal of Near Eastern Studies* 56:4 (1997), ss.259-273. Ayrıca Powers, Zeyd’in akrabalarından Ka’b isimli birinin Mekke’deki hac sırasında Zeyd’le karşılaştığını naklederken Ka’b isminin İbranice Yakov isminin Arapça karşılığını olduğunu belirtmektedir. Zeyd’in ailesinin Yahudi olma ihtimaline dair bir diğer işaret de ailesinin Zeyd’i Hz. Muhammed’den isterken ona karşı kullandıkları övgü cümlelerinin Mezmurlardan bazı ifadeler içermesidir. Bkz. Powers, *Zayd*, ss.19, 21.

⁷¹ Bazı araştırmacılar “Muhammed erkeklerinizden hiçbirisinin babası değildir” (33/el-Ahḳāb:40) ifadesiyle “(Muhammed’in) eşleri, müminlerin anneleridir” (33/el-Ahḳāb:6) ayeti arasında ilişki kurmaktadır. Buna göre, peygamberlerin eşleri müminlerin anneleri konumunda oldukları için ne hayattayken ne de ölümlüden sonra hiç kimse Hz. Muhammed’in eşlerinden birisiyle evlenemez. Bu kural, ayrıca 33/el-Ahḳāb:53’te açıkça zikredilmektedir. Diğer taraftan eşleri müminlerin annesi konumunda resmedilmesine rağmen, Hz. Muhammed’in, müminlerin babası olmadığına dair 40. ayette açıklama yapılmaktadır. Bu açıklama da eşlerinin aksine kendisinin müminlerin kadınlarıyla evlenebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Ayette yer alan “min ricālīkum” ifadesi de özelde Zeyd’e işaret etmekte olup Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliğinin meşru olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bkz. Uri Rubin, “The Seal of the Prophets and Finality of Prophecy,” *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 164:1 (2014), ss.69-70.

⁷² Hz. Muhammed’in erkek evladının olmaması ile peygamberlerin sonuncusu olması arasında ilişki kurulması dikkat çekicidir. Muḳātil (ö.150/767) konuyla ilgili olarak “Eğer Muhammed’in erkek evladı olsaydı, o resul ve nebi olurdu” ve “Eğer Zeyd, Muhammed’in oğlu olsaydı peygamber olurdu” şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır. Bkz. Muḳātil b. Suleymān, *et-Tefsīr*, c.3, s.498. Böylece bu ayet Hz. Muhammed’le peygamberlik müessesesinin kapandığını ilan etmektedir. Bazı araştırmacılar “Eğer bu ayet inmeseydi, Muhammed’in ölümünden sonra Zeyd peygamberlik ilan edebilirdi” şeklinde anlamaktadır. Bu ayetlerin iniş tarihi, tahmini olarak 627 yılıdır. Bu yıldan sonra Hz. Muhammed başka evlilikler de yapmıştır. Fakat ölümüne daha beş yıl kala inen bu ayetle artık Hz. Muhammed’in erkek evladının olmayacağı önceden söylenmiş olmaktadır. Bu durum da peygamberlik kapısını kapatmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed, kendisine 629 yılında gönderildiği düşünülen Mısırlı cariye –muhtemelen– 630 yılında İbrāhīm isimli bir erkek evlat sahibi olmuştur. Fakat çocuk bebekken ölmüştür. Ölümü sonrasında da bazı rivayetlerde, ‘şayet İbrāhīm yaşasaydı, peygamber olurdu’ şeklinde ifadelerle rastlanmaktadır (bkz. İbn Māce, *Mā Cā’e fî'l-Cenā’iz* 27, no:1510, 1511; benzer ifadeler için bkz. el-Buḳārī, K. el-Edeb 109, no:6194). Bu anlamda Zeyd’in, Hz. Muhammed’in oğlu olmayışı ile Hz. Muhammed’in son peygamber oluşu ve kendisinden sonra peygamber gelmeyeceği hakikati arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bkz. David S. Powers, *Muhammad is not the Father of Any of Your Men* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2009), ss.50-57, 69-71; Powers, *Zayd*, ss.117-123. Uri Rubin, bu iddiaya ihtiyatla yaklaşarak ayetin Hz. Muhammed’in oğulsuz öleceğini önceden bildirmek yerine Zeyd’in onun oğlu olmadığını, bu sebeple de Zeyneb’le yapılan evliliğin meşru olduğunu vurguladığını öne sürmektedir. Hz. Muhammed’in kimsenin babası olmamasıyla, peygamberlerin sonuncusu olması arasındaki ilişki de Rubin tarafından son peygamberliğine vurgu olarak değil, önceki peygamberlerin devamı ve zincirin halkası olarak anlaşılmaktadır. Bu anlamda Zeyneb’le evliliğinde başına gelen şeyler, benzer şekilde önceki peygamberlerde de yaşanmıştır. Bkz. Uri Rubin, “The Seal of the Prophets and Finality of Prophecy,” ss.71-73. Rubin, “İbrāhīm yaşasaydı, peygamber olurdu” ya da Hz. Muhammed’in İbrāhīm için kullandığı “peygamber oğlu peygamber” gibi ifadelerin de zorunlu olarak *ḫātemu'n-nebiyyīn* ifadesiyle ilgili olmadığını, Hz. Muhammed’in İbrāhīm’in biyolojik babası olduğunu

Tevrat'ın anlatımında Allah'ın, Hz. Mūsā'yı koruduğu ve onun otoritesini zaafiyete uğratmaya yönelik girişimlerde/iftiralarda bulunanları çok sert bir şekilde cezalandırdığı görülmektedir. İlginç bir şekilde el-Ahżāb suresinde de Allah, peygamberini suçlayıcı ifadelerde bulunmaları karşısında hem münafıkları hem de sahabileri çok sert ifadelerle uyarmaktadır.⁷³ Peygamber'in dedikodularla rencide edildiği ve üzüldüğü gerçeği, ayetlerde en dikkat çekici hususlar olarak göze çarpmaktadır. Örneğin, “Peygambere, Allah'ın kendisine takdir ettiği şeyi yapmasından dolayı suç isnad edilemez” (33/el-Ahżāb:38), “Sakin kâfirlerin ve münafıkların baskılarına boyun eğme ve verdikleri sıkıntılara aldırma” (33/el-Ahżāb:48), “Allah'a ve O'nun Rasûlüne eziyet edenlere gelince, Allah onlara dünyada ve gelecek yaşamlarında lânet etmiş ve onlar için aşığlayıcı bir azap hazırlamıştır.

vurgulama amacına matuf olduğunu iddia etmektedir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, Hz. Muhammed, İbrâhîm'in biyolojik babasının, cariyesi Mâriye'nin işlerini gören bir köle olduğundan şüphelenmiş ve Hz. 'Alî'yi göndererek köleyi öldürtmek istemiştir. Yine Hz. 'Âişe'nin, “İbrâhîm'in Peygamber'e herkesten daha fazla benzediği” şeklindeki Hz. Muhammed'in değerlendirmesine katılmadığı nakledilmektedir. Kaynaklarda Mâriye'nin İbrâhîm'e hamile kalmasının bu köleyle birlikteliğinden olduğu şeklinde şüphelerden ötürü Peygamber'in huzursuz olduğu, bu yüzden köleyi öldürtmek istediği, kölenin de hadım çıkması ve Cebrâ'îl'in Hz. Muhammed'e gelerek “Ey İbrâhîm'in babası” diye hitap etmesi üzerine Peygamber'in rahatladığı nakledilmektedir. Bu anlamda “peygamber oğlu peygamber” ifadesinin İbrâhîm'in cenazesinde söylenmesi şüpheleri izale ve biyolojik babası olduğuna vurgu şeklinde anlaşılmıştır. Bkz. İbn Sa'd, *Kitābu 'l-Tabakāti'l-Kebîr*, c.10, s.203; ayrıca bkz. Uri Rubin, “The Seal of the Prophets and Finality of Prophecy,” ss.76-79.

⁷³ Muķâtil'e göre, daha önce de uygulanan bu yasa (*sunnetullāh*), Dāvūd'un başından geçen benzer bir olaydır. Samuel Kitabı'nda yer alan anlatıma göre Dāvūd, bir akşamüstü sarayın damında gezinirken Bat-Şeva' adında yıkanan bir kadın gördü. Kadından hoşlanan Dāvūd, kadını saraya getirterek onunla yattı. Bat-Şeva' bu birliktelikten hamile kaldı ve Dāvūd'a haber göndererek durumu bildirdi. Bunun üzerine Dāvūd, kadının kocası Uriya'nın savaşın en şiddetli olduğu cephede vuruşmasını sağlayarak adamı öldürttü. Kocasını ölen Bat-Şeva', Dāvūd'un karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Tanrı, dönemin peygamberi Natan'ı, uyarması için Dāvūd'a gönderdi. Dāvūd, günahını anladı ve günlerce başını yerden kaldırmadan tövbe etti. Dāvūd'un Bat-Şeva'dan doğan ilk oğlu öldü, daha sonra Bat-Şeva' ile karı-koca hayatı yaşamaya devam etti. (II. Samuel, 11-12. Bölümler.) Bu anlatıma göre Dāvūd, Uriya'nın karısı Bat-Şeva'ı arzulamış ve Allah da sonrasında bu kadınla Dāvūd'un karı-koca olmalarını sağlamıştır. Benzer şekilde Allah, kalbi Zeyneb'e meyleden Hz. Muhammed'i de Zeyneb'le, aynen Dāvūd'la Bat-Şeva'da olduğu gibi, buluşturmuştur. Bunlar, Allah tarafından daha önceden takdir edilmiş kaderleriydi (*ve kāne emrullāhi kâderan maķdūran*). Bkz. Muķâtil b. Suleymān, *et-Tefsîr*, c.3, s.496. Bu karşılaştırmada Dāvūd, Hz. Muhammed'e; Uriya, Zeyd'e; Zeyneb de Bat-Şeva'a denk gelmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Dāvūd (Muhammed), Bat-Şeva'a (Zeyneb'e) sahip olmak istemiş, bunun için ordu komutanı olarak Uriya'yı (Zeyd'i) çok çetin bir savaşa (Müte) göndermiş ve ölmesini sağlamıştır. Bkz. Powers, *Muhammad is not the Father of Any of Your Men*, ss.48-50, 123-124, 144-145; Powers, *Zayd*, ss.46-47, 113-114; Zeev Maghen, “Davidic Motifs in the Biography of Muhammad,” *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 35 (2008), s.129. Her ne kadar Muķâtil b. Suleymān, Dāvūd'un Bat-Şeva' ile olan ilişkisiyle Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evliliği arasında irtibat kursa da Tevrat'ın kaydını esas aldığımızda bu benzerliğin sağlıklı olmadığı görülmektedir. Öncelikle Dāvūd, anlatılara göre, Bat-Şeva' bir başkasıyla evliken bu kadınla birlikte olmuş ve kadın hamile kalmıştır. Hz. Muhammed'in Zeyneb'le evliliği ise Zeyd'in Zeyneb'i boşamasından sonra bir nikāhla olmuştur. Yine Müte savaşı, en erken tarihlendirmeye 629 yılında, yani Zeyd ile Zeyneb'in boşanmasından iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu anlamda ordu komutanlarının savaşa gönderilerek öldürülmesi karşılaştırması, tarihî verilerle uyumsuzdur. Diğer taraftan bu makalede konu edinilen ayet de Hz. Muhammed'in Zeyneb'i Zeyd'in elinden gayri ahlakî bir yöntemle aldığına dair iftiraları geçersiz kılmaktadır.

Mümin erkeklere ve mümin kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir” (33/el-Ahżāb:57-58), “And olsun, eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve şehirde kışkırtıcılık yapıp yalan haber yayanlar bu tutumlarına son vermeyecek olurlarsa, gerçekten seni üzerlerine gönderip onları perişan ederiz, sonra orada senin yanında daha fazla kalamazlar” (33/el-Ahżāb:60) mealindeki ayetler, Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliği ve aile hayatıyla ilgili dedikodulara karşı Allah’ın peygamberine arka çıktığını göstermektedir.⁷⁴

Konuyla ilgili el-Ahżāb suresindeki ayetler, Tevrat’ta Allah’ın Hz. Mūsā için kullandığı ifadelerle benzetilmektedir. Allah’ın Hz. Muhammed’e destek olması ve onu korumasının haricinde, müminleri bu noktada Peygamber’in yanında yer almaya davet etmesi de önem arz etmektedir. Nitekim “Allah ve melekleri peygambere destek oluyorlar. Ey iman edenler! Siz de Peygamber’e destek olunuz, ona yürekten bağlılığınızı bildiriniz!” (33/el-Ahżāb:56) ayeti de bu bağlamda peygambere arka çıkılmasını salık vermektedir. Öyle ki kâfirlerin cehennemlik olduklarını anlatan ayette kâfirler, pişmanlıklarını “Keşke Allah’a ve peygamberine uysaydık (*vā leytenā aṭa’nā’llāhe ve aṭa’nā’r-rasūlā*)” (33/el-Ahżāb:66) ifadeleriyle dile getirmektedirler. Burada da Peygamber’e uymamanın cezası, sahabenin dikkatine kâfirlerin ağızından sunulmaktadır.

Yukarıda sıralanan aynı bağlamdaki ayetler, Hz. Muhammed hakkındaki dedikodu ve incitici sözlerin aslının olmadığını ve peygambere bu noktada haksızlık yapıldığını belirtmektedir. Daha da ötesinde Allah, Peygamber’e açık bir şekilde sahip çıkarak, mümin bile olsalar onun otoritesini zayıflatacak ve yapmadığı bir şeyle itham edecek kişilere yönelik tehdit içeren ifadelerine yer vermektedir. Eziyetle ilgili ayetin akabinde, müminlerin doğru sözden ayrılmamaları (*ve kŭlŭ kavlen sedīden*) (33/el-Ahżāb:70) ve kurtuluşun peygambere itaatle mümkün olabileceği (*ve men yuṭi’i’llāhe ve rasŭlehu fe-kaḍ fāze fevzen ‘aẓīmen*) (33/el-Ahżāb:71) hatırlatılmaktadır. Ayetler bir bütün olarak incelendiğinde, Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliğine yönelik incitici itham ve isnadların sahabiler tarafından üretildiği ve yayıldığı şeklinde genel bir kanaat belirtmek sağlıklı görünmemektedir. Bu durumun, dedikodu ve iftiraların

⁷⁴ El-Ahżāb suresi 58. ayette yer alan “Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler” (*bi-ğayri mā iktesebŭ*) ifadesinden, isnad edilen şeyin bir eylem içerdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Hz. Mūsā’nın durumuyla kıyaslandığında Hz. Muhammed’e yapılan eziyetin de bedeni kusur olmadığı, aksine bir eylem içerdiği ortaya çıkmaktadır.

münafıklar ve Yahudiler tarafından ortaya atılması sonucunda sahabîlerin bunları dillerine dolamaları, farklı ortamlarda anlatmaları ve Peygamber’i eleştirmeleri şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Her halükarda, tefsir, siyer ve tabakat kitaplarında Hz. Muhammed’le ilgili bir kısım sahabeye ait incitici sözlerin kayıtları, doğrudan ya da dolaylı olarak bu karalamaya alet olduklarını göstermektedir.

Sonuç

Tefsir kitapları başta olmak üzere İslam kaynakları incelendiğinde Hz. Muhammed’in, Zeyneb’i almak için etik olmayan yollara başvurduğu şeklinde rivayetler karşımıza çıkmaktadır. Kayıtlara giren sözler bu denli suçlayıcı ve inciticiyse, Medine’de halk arasında çok daha ağır ve suçlayıcı, ama kayıtlara girmemiş sözlerin kullanılmış olması pekâlâ mümkündür. Burada önemli olan husus, bu suçlamaların Peygamber’e iman etmiş sahabîler tarafından dillendirilmesi ve Allah’ın da onlara hitaben “Ey iman edenler, Mūsā’ya eziyet edenler gibi olmayın! Allah, onların söylediklerinden Mūsā’yı temize çıkardı” şeklinde uyarıda bulunmasıdır. Bu ayet, sahabeyi yaptıkları konusunda ikaz etmekte ve Peygamber hakkındaki isnadları reddetmektedir. Konuyla ilgili ayetlerin, sahabîlerin ahiretlerini dahi tehlikeye atabilecek derecede büyük bir hadsizliğin içinde olduklarını belirten çok sert ihtarlar olduğu görülmektedir.

Kaynaklarda Hz. Mūsā’ya yapılan eziyetle ilgili bilgiler incelendiğinde, bedenî kusur, Hz. Hārūn’u öldürme, sihir ve cine tutsak oluş ve itaatsizlik gibi hususların Hz. Muhammed’in Zeyneb’le evliliği bağlamında Hz. Mūsā’ya yapılmış eziyetin türüyle bağdaşmadığı görülmektedir. Bu çerçevede, kanaatimizce tefsirlerde geçen eziyet çeşitleri arasında ayetin bağlamına en uygun olanı, Hz. Mūsā’ya zina isnadıdır. Böylelikle takipçileri tarafından zina iftirasına maruz kalan Hz. Mūsā’nın Allah tarafından aklanması gibi, arkadaşları tarafından, etik olmayan bir süreç ve yöntemle geliniyle evlendiği suçlamasına maruz kalan Peygamber de Allah tarafından temize çıkarılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alfonsi, Petrus. *Dialogue against the Jews*. Latince’den terc. Irwen Resnick. Washington: Catholic University Press, 2006.
- el-Ālūsī, Şihābuddīn Maḥmūd. *Rūḥu’l-Me‘ānī*. Beyrut: Dāru İḥyā’i’t-Turāṣi’l-‘Arabī, tsz.
- Aşer, Yakov ben. *Peruş al Torah*. New York: Feldheim Publishers, 1993.

- Ateş, Ali Osman, “Hz. Peygamber’in Zeyneb bint Caş ile Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivayet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), ss.161-180.
- Bamidbar Raba*. İbranice’den terc. Judah Slotki. Londra & New York, NY: The Soncino Press, 1983.
- Bağcı, H. Musa, “Hz. Peygamberi Ahlakî Açıdan Zaaf İçerisinde Gösteren Bir Rivayetin Mahiyeti ve Bunun İstismarının Eleştirisi,” *EKEV Akademi Dergisi* 8:18 (2004) ss.161-178.
- Barış, Mustafa Necatî. “Zeyneb bint Caş ve Hz. Peygamber ile Evliliği,” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10:2 (2010), ss.177-192.
- el-Begāvī, Ebū Muḥammed el-Hüseyn b. Meş’ūd. *Me’ālimu’t-Tenzil*. Tah. Muḥammed ‘Abdullāh en-Nemr. Riyad: Dāru Tıbe, 1990.
- Ben Şemeş, Aharon. *ha-Kur’an*. Tel Aviv: Hotsaat Sfarim Karni, 1971.
- el-Beydāvī, Nāşiruddīn Ebū’l-Ḥayr ‘Abdullah b. ‘Umer. *Envāru’t-Tenzil ve Esrāru’t-Te’vīl*. Tah. Muḥammed ‘Abdurrahmān el-Mar’aşlī. Beyrut: Dāru İhyā’i’t-Turāşī’l-‘Arabī, 1997.
- el-Buḥārī, Muḥammed b. İsmā’īl. *Şaḥīḥu’l-Buḥārī*. Şālīh b. ‘Abdulazīz Ālu’ş-Şeyḥ (ed.), *Mevsū’atu’l-Ḥadīşī’ş-Şerīf: el-Kutubu’s-Sitte* (Riyad: Dāru’s-Selām, 2008) içinde.
- Çınar, Mahmut. “Hz. Peygamber’in Zeyneb bint Caş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler,” *Diyanet İlmî Dergi* 43:1 (2007), ss.31-50.
- Daniel, Norman. *Islam and the West*. Oxford: Oneworld Publications Ltd., 1993.
- Divlekci, Celalettin. “Ahzab Suresinin 37. Ayetiyle ilgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri,” *EKEV Akademi Dergisi* 18:59 (2004), ss.89-106.
- Ebū Ḥayyān, Muḥammed b. Yūsuf. *el-Baḥru’l-Muḥīṭ*. Tah. ‘Adil Aḥmed ‘Abdulmevcūd. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1993.
- Ginzberg, Louis. *The Legends of the Jews*. Almanca’dan terc. Henrietta Szold-Paul Radin. 2 c. Philadelphia, PA: The Jewish Publication Society of America, 2003.
- Horowitz, Isaiah. *Şney Luhot ha-Brit*. İbranice’den terc. Eliyahu Munk. Jerusalem & New York, NY: Lambda Publishers, 1999.
- Hourani, George. “Maimonides and Islam,” William M. Brinner & Stephen D. Rick (ed.), *Studies in Islamic and Judaic Traditions I* (Atlanta, GA: Scholars Press, 1986) içinde, ss.153-165.
- Hoyland, Robert. *Seeing Islam as Others Saw It*. Princeton, NJ: Darwin Press, 1997.
- İbn ‘Aṭīyye, ‘Abdulḥakḥ b. Ğālīb. *el-Muḥarraru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kitabi’l-‘Aziz*. Tah. ‘Abdusselām ‘Abduşşāfi Muḥammed. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2001.
- İbn Ebī Şeybe, Ebū Bekr. *el-Kitābu’l-Muşannef fi’l-Aḥādīş ve’l-Āşār*. Tah. Kemāl Yūsuf el-Ḥūt. Beyrut: Dāru’t-Tāc, 1989.
- İbn İshāk, Muḥammed. *Kitābu’s-Siyer ve’l-Megāzī*. Tah. Suheyl Zekkār. Beyrut: Dāru’l-Fikr, 1978.
- İbn Keşir, Ebū’l-Fidā İsmā’īl. *Tefsiru’l-Ḳur’āni’l-‘Azim*. Tah. Muştafā es-Seyyid Muḥammed, Muḥammed es-Seyyid Raşād, Muḥammed Faḍl el-‘Acmevī, ‘Alī Aḥmed ‘Abdulbākī, Ḥasen ‘Abbās Kuṭb. Kahire: Mu’essesetu Ḳurṭuba, 2000.

- İbn Meymün, Mūsā. *Delāletu'l-Hā'irîn*. Tah. Hüseyin Atay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972.
- İbn Sa'd, ez-Zuhrî. *Kitābu't-Ṭabaḳāti'l-Kebîr*. Tah. 'Ali Muḥammed 'Umer. Kahire: Mektebetu'l-Hāncî, 2001.
- Josephus. *Jewish Antiquities*. Grekçe'den terc. H. St. J. Thackeray. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961.
- Kuli, Yakov-Yitshak Magriso. *The Torah Anthology: Meam Loez*. İbranice'den terc. Tzvi Faier. Jerusalem: Moznaim Publishers, 1990.
- el-Ḳurṭubî, Muḥammed b. Aḥmed. *el-Cāmi' li-Aḥkāmî'l-Ḳur'ān*. Tah. 'Abdullāh b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 2006.
- Lecker, Michael. "Zayd B. Thabit. 'A Jew with Two Sidelocks': Judaism and Literacy in Pre-Islamic Medina," *Journal of Near Eastern Studies* 56:4 (1997), ss.259-273.
- Maghen, Zeev. "Davidic Motifs in the Biography of Muhammad," *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 35 (2008), ss.91-139.
- Midrash Tanhuma*. Terc. John T. Townsend. 3 cilt. New Jersey: Ktav Publishing House, 2003.
- Mikraot Gedolot Haketer*. Ed. Menachem Cohen. Ramat-Gan: Bar-Ilan University Press, 2007.
- Muḳātil b. Suleymān. *et-Tefsîr*. Tah. 'Abdullāh Maḥmūd Şihāte. Beyrut: Mu'essesetu't-Tārîḫi'l-'Arabî, 2002.
- en-Nesefî, Muḥammed b. Aḥmed. *Medāriku't-Tenzîl ve Haḳîḳatu't-Te'vîl*. Tah. Seyyid Zekeriyâ. Riyad: Mektebetu Nizâr Muştafâ el-Bâz, tsz.
- Powers, David S., *Muhammad is not the Father of Any of Your Men*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2009.
- *Zayd*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2014.
- Reckendorf, Hermann Zvi. *al-Kur'an o ha-Mikra*. Leipzig, 1857.
- er-Rāzî, Faḥruddîn. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 1981.
- Rivlin, Yosef Yoel. *el-Ḳur'ān*. Tel Aviv: Hotsaat Dvir, 1936.
- Rubin, Uri. "The Seal of the Prophets and Finality of Prophecy," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 164:1 (2014), ss.65-96.
- *ha-Kur'an*. Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 2005.
- Sahas, Daniel J. *John of Damascus on Islam: The 'Heresy of the Ishmaelites'*. Leiden: Brill, 1972.
- eş-Şa'lebî, Ebū İshāk Aḥmed b. Muḥammed. *el-Keşf ve'l-Beyān fî Tefsîri'l-Ḳur'ān*. Tah. Seyyid Ḥasen Kesravî. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004.
- eş-Şan'ānî, 'Abdurrazzāk b. Hemmām. *et-Tefsîr*. Tah. Maḥmūd Muḥammed 'Abduh. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1999.
- Sefer ha-Yaşar or the Book of Jasher*. Neşr. J. H. Parry Company. Salt Lake City, UT, 1887.
- es-Suyūfî, Celāluddîn. *ed-Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*. Tah. 'Abdullah b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî. Kahire: Merkez Heçr li'l-Buḥûş ve'd-Dirāsati'l-'Arabîyye ve'l-İslāmiyye, 2003.
- Şener, Abdulkadir, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

- eṭ-Ṭaberī, Muḥammed b. Cerīr. *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vili Āyi’l-Ḳur’ān*. Tah. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī. Kahire: Dāru Hecc, 2001.
- Targum Pseudo-Jonathan*. İbranice’den terc. Ernest G. Clarke. Colledgeville, MN: The Liturgical Press, 1986.
- Targum Yonatan*. ed. Moshe Ginsburg. Berlin: S. Calvary Co., 1903.
- The Chronicles of Jerahmeel*. İbranice’den terc. Moses Gaster. London: Royal Asiatic Society, 1899.
- Wasilewski, Janna. “The ‘Life of Muhammad’ in Eulogius of Córdoba: Some Evidence for the Transmission of Greek Polemic to the Latin West,” *Early Medieval Europe* 16 (2008), ss.343-345.
- Yelkūṭ Şim’onī*. Jerusalem, 1975.

